

ФІЛІПОВВолодимир Юрійович
pickles.jackal@gmail.comк.е.н., доцент, Одеський
національний політехнічний
університет

УДК 336.71:001.8

**АНАЛІЗ ІНСТРУМЕНТІВ КОМПЛЕКСНОЇ
РЕЙТИНГОВОЇ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ
БАНКУ****ANALYSIS OF THE INSTRUMENTS
COMPLEX RATING SCORE OF BANK
ACTIVITIES****ДИШКАНТ**

Надія Олегівна

студент, Одеський національний
політехнічний університет

У статті досліджені різні методики комплексного оцінювання фінансового стану банку, яке є необхідним та важливим для всього банківського сектору, а саме, вибір найбільш результативних методик, як інструментів комплексної рейтингової оцінки діяльності банків.

В статье исследованы различные методики комплексной оценки финансового состояния банка, которое необходимо и важно для всего банковского сектора, а именно, выбор наиболее результативных методик, как инструментов комплексной рейтинговой оценки деятельности банков.

The article explored different methods of complex evaluation of financial condition which is necessary and important for the entire banking sector, namely, the choice of the most efficient techniques, integrated tools like the rating of banks.

Ключові слова: аналіз, інструменти, комплексна рейтингова оцінка, діяльність, банківська система

Ключевые слова: анализ, инструменты, комплексная рейтинговая оценка, деятельность, банковская система

Keywords: analysis, tools, complex rating assessment, activities, banking system

ВСТУП

Термін «рейтинг» (від англ. rating) означає оцінку, віднесення до класу, розряду, категорії. Буквальний переклад можна зіставити з такими термінами, як «положення, клас, розряд, ранг» [2]. Рейтинги займають важливе значення для банків. Вони формують імідж банку, полегшуючи його співучасть з національними та міжнародними суб'єктами фінансових ринків, а також у розрізі можливості залучення дешевих ресурсів. Рейтингові оцінки визначають місце банку серед інших банківських установ, що по-своєму дає можливість менеджерам та іншим користувачам дати оцінку слабими та сильним сторонам банку у порівнянні з іншими і прийняти відповідні рішення щодо певних напрямків поведінки щодо даного банку. Присвоєння рейтингу сприяє вивченню динаміки надійності банку. Це дає змогу передбачати його розвиток, рекламуванню банку.

Аналізу досліджень питань сутності фінансової стабільності банків приділено увагу вітчизняних та іноземних праць, таких як: У. Бівер, Р.Байгель, Е. Альтман, А. Гальчинський, О. Бутенко та інші.

Тему аналізу інструментів комплексної рейтингової оцінки функціонування банків широко обговорюють як дослідники-теоретики, так і спеціалісти-

практики. А враховуючи теперішній стан економічного положення та активні процеси глобалізації усесвітньої економіки, які не оминули Україну, гарантування фінансової стабільності – одна з надважливих проблем сьогоденної світової економіки.

МЕТА РОБОТИ

Перед експертами кредитних установ, їх діловими компаньйонами, органами державного нагляду виникає питання про потребу у застосуванні окремо виділених методик, визначення поточного і майбутнього становища фінансового інституту, його прихованих можливостей, слабких сторін тощо. Отже мета статті є вибір найбільш результативних інструментів комплексної рейтингової оцінки діяльності банку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головним методом аналізу є системний підхід щодо обґрунтування інструментів комплексної рейтингової оцінки діяльності банківської системи. Також, як допоміжні, застосовані загальнонаукові методи аналізу, такими є методи узагальнення, порівняння, комплексної оцінки, економіко-статистичний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ

Подальший зріст системи вітчизняних банків потребує від управління комерційних банків поетапну зміну інтуїтивного, стихійного управління на змістовне та професійне, що опирається на конкретну аналізуючи базу.

Метою статті є аналіз інструментів комплексної рейтингової оцінки стану банку, базою яких є теоретичні здобутки вчених, практиків та спеціалістів а також процес створення рекомендацій щодо удосконалення підходів до використання рейтингових систем, як інструментів встановлення оцінки фінансової діяльності банку.

Рейтингове оцінювання застосовують у всіх середовищах суспільної діяльності та економіки світу. Однак, найбільшою популярністю рейтингування зазнало саме в банківській сфері. Рейтинг визнано в світі інструментом, що призначається для зрівняльного аналізу динамічно-розвинених систем, комплексної характеристики їх діяльності, встановлення збірної оцінки їх фінансової позиції за уніфікованим набором показників.

Рейтинг – це встановлення узагальнювальної оцінки фінансового стану банку за стандартизованою системою показників, що дозволяє розглядати всі банки з єдиної позиції [1].

Оцінка надійності банків є фундаментальною складовою, як для кредитно-фінансових установ, яким також необхідно оцінювати своїх партнерів та опонентів, так і для клієнтів, які користуються банківським сервісом та діяльно співпрацюють з ними. Через це виникає потреба в наданні оцінки банку, а саме його ефективності, переваг та недоліків системи функціонування, можливих загроз, а також надання прогнозу оцінки його діяльності. Такі рейтинги надають послугачеві такого інструментарію здійснювати зрівняльну характеристику банків без проведення їх фінансового стану.

За історичними даними, перші банківські рейтинги виникли саме в США. Причиною цього стала поява векселів, як виду банківських інструментів. Перший рейтинг, що був опублікований в 1973 р. агенцією Moody's, а згодом і агенцією Standart&Poor.

Слід зазначити, що в Україні ринок рейтингових послуг почав розвиватися після прийняття у 2004 році Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки та суб'єктів господарювання з урахуванням досвіду міжнародних рейтингових агентств, результати роботи яких використовуються інвесторами на міжнародних фінансових ринках [3].

Використовуючи рейтинговий аналіз, не можливо абсолютно точно визначити ефективність, стабільність чи надійність установи, що пропонує банківські послуги. Враховуючи нестабільну економічний та політичний стан як в країні, так і у цілому світі, непередбачуваність економіки – усе це спричиняє вплив на банківську систему, проте їх не можливо передбачити чи скласти прогноз. Тому, ані одна рейтингова система не є абсолютно всеохоплюючою і не існує єдиного підходу до оцінювання стану банків.

Нині існують різноманітні рейтингові методики визначення надійності банківської установи (методики О.Б. Ширинської, В.С. Кромонава, «Комерсант», ІЦ «Рейтинг»).

Наявні рейтингові системи оцінювання діяльності банків мають певні недоліки, до яких можна віднести недосконалість інформаційної бази, відсутність оперативності в наданій рейтинговій інформації [4].

До визначальних переваг варто віднести присутність державних та недержавних методик, комплексність оцінки надійності та ефективності діяльності банків, сприяння більшій прозорості банківської системи.

Примітка «+» – наявність критерію; «-» – відсутність критерію; «х» – не передбачено у зв'язку з типом методики чи відсутністю необхідної інформації.

Підбір систем показників має враховувати: адекватність капіталу і його достатність, для захисту від ризиків кредиторів і вкладників банку; рівень фінансового левериджу; надійність; платоспроможність; ліквідність; персонал щодо забезпечення інтегрованого управління активами і пасивами.

Розроблені рейтинговими агентствами і регуляторами України методики мають низку недоліків. Так, у методиці В.С. Кромонава не враховується виконання нормативів, менеджмент, клієнтська база, показники росту, процентний та валютний ризики. У методиці О.Б. Ширинської відсутні показники рентабельності, кредитних ризиків, якості менеджменту і клієнтської бази. А в методиках «Кредит-рейтинг», ІЦ «Рейтинг» і Центру наукових досліджень не подано показники якості зростання.

Розглянемо більш детально оцінку рівня фінансового стану банків, якою користуються у закордонній практиці. Важливо розуміти, що системи у кожних, окремо взятих країнах мають свої окремо виділені риси та особливості, що залежать від ряду факторів:

- можливості проведення оцінок на місцях; виду звітності;
- складу звітності;
- досяжності інших джерел інформації;
- системи дистанційного нагляду.

Системи, що використовують банки різних країн мають деяку класифікацію. Так, їх можна розподілити на:

- системи рейтингової оцінки банків;
- комплексні системи ризиків у банківській діяльності;
- системи дистанційного моніторингу;
- статистичні моделі «систем раннього реагування».

Методикою, що є найвідомішою вважається система BAKIS – BAKred Information System (Табл. 1). Вона застосовується центральним банком Німеччини з 1997 року та охоплює 47 коефіцієнтів ризику. До кредитного ризику відносять 19 коефіцієнтів, до ринкових - 16, лише 2 коефіцієнта належить ризикам ліквідності, 10 – прибутковості банківських операцій. Про ці данні банки зазвичай не повідомляють, а лише обговорюють з керівниками

тенденції у розвитку а пропозиції щодо ліквідації проблемних ситуацій.

Ця система є повністю стандартизованою. Метою даної системи є підготовка оперативної інформації про фінансову ситуацію в кредитно-фінансовій установі (кожного місяця, кварталу, за півроку, рік).

Не менш відомою методикою рейтингового оцінювання банків є система CAMELS. Хочеться підкреслити, що компонента «S» була додана відносно недавно, і тим самим значно покращила результати досліджень. На базі методики «CAMELS» визначається і рейтинг українських банків.

Акронім CAMELS складається з перших букв англійських назв критеріїв оцінки діяльності банків, покладених в основу цієї методики:

C (Capital adequacy) – достатність капіталу; передбачає оцінку розміру капіталу банку, його достатність для захисту інтересів вкладників і підтримки платоспроможності;

A (Assets quality) – якість активів; відображає здатність забезпечити повернення активів, вплив наданих проблемних позик на загальний фінансовий стан банку;

M (Management) – управління, керування, менеджмент; передбачає оцінку методів управління банком з точки зору ефективності діяльності, встановленого порядку роботи, методів контролю щодо управління ризиком і, таким чином, уникнення збитків у майбутньому;

E (Earnings) – прибутковість, надходження банку, рентабельність; показує достатність прибутку банку для його перспективного розвитку, здатність комерційного банку виплачувати дивіденди акціонерам та підтримувати достатній рівень власного капіталу;

L (Liquidity) – ліквідність; відображає здатність банку до своєчасного і повного виконання вимог про виплати за зобов'язаннями [6];

S (Sensitivity) – чутливість до ризику.

Таблиця 1

Система стану фінансового стану банку в різних країнах

Країна	Системи нагляду	Тип систем
Німеччина	BAKIS (інформаційна система)	Система фінансових коефіцієнтів та аналізу окремих груп банків
Франція	SAABA	Система раннього реагування – очікувані збитки
	OPAR	Дистанційна рейтингова система
Нідерланди	RAST	Комплексна система для оцінки ризиків
Англія	RATE	Система для оцінки банківських ризиків
Італія	PATROL	Дистанційна рейтингова система
США	CAMELS	Система рейтингів на базі рейтингових перевірок на місцях
	SEER Rating	Система раннього реагування – прогнозування
	CAEL	Дистанційна система банківського нагляду
	SCOR (CAMELS рейтинг)	Система раннього реагування - оцінка рейтингу
	SEER Risk Rank Bank Calculator - OOC	Система раннього реагування – прогнозування банкрутств і виживання
Країни ЄС	Система ПФУ	Макро- та мікропруденційний аналіз

Існують певні встановлені правила та показники, що є допозною силою в аналізі кожного компонента, який і визначає становище банку (табл. 2). А результати, що були отримані завдяки коефіцієнтному методу розрахунку, зрівнюють з пороговими величинами чи встановленими законодавством нормативами, а далі кожен із компонентів класифікується за п'ятибальної шкали, де: 1 відповідає оцінці «добре»; 2 відповідає оцінці «задовільно»; 3 — «посередньо»; 4 — «гранично»; 5 — «незадовільно». Далі, окремо отримані рейтингові оцінки переводять в єдину оцінку (рейтинг) фінансово-кредитній установі (за шкалою від одного до п'яти), розрахунком якої є середньоарифметична величина.

Багато країн у світі активно використовують систему CAMELS, і вона вважається стандартизованою, найважливішим досягненням якої вважається те, що вона враховує різноманітні сторони діяльності банку. Використовуючи базові основи системи, створюються нові, кращі методики (наприклад SCOR), які можливо декілька спрощені. Недоліком системи CAMELS є те, що вона є

складною у застосуванні, а через те потребує багато часу та фінансових затрат.

Недоліками методики CAMEL [7] є:

- 1) відсутність показників структури активів;
- 2) закритість рейтингу (не публікується в засобах масової інформації);
- 3) при розрахунку інтегрального показника припускається, що зміни всіх 5 показників рівнозначні, тобто банки з оцінками 1,5,4,3,2 та 5,1,4,3,2 мають однаковий рейтинг – “3”, однак стан цих установ у системі може вагомо різнитись. Наприклад, один із банків може не задовільнити вимогу достатності капіталу, тобто різні показники мають різні властивості та вагу;
- 4) трудомісткість у використанні та неможливість розрахунку показників тільки на базі публічної звітності;
- 5) невизначеність методики оцінки менеджменту банку. Найповнішою за кількістю показників серед методик оцінки надійності банку, розглянутих вище, на думку авторів, є методика “Експерт-Рейтинг”. Інші поступаються їй через відсутність груп коефіцієнтів рентабельності і якості активів.

Характеристика банку, в залежності від оцінки

Комплексна рейтингова оцінка	Характеристика банку
«1» або «2»	Банки є надійними за всіма показниками, здатними протистояти більшості економічних спадів (крім надзвичайних), вважаються стабільними і такими, що мають кваліфіковане керівництво. Ступінь нагляду за такими банками потрібен мінімальний.
«3»	Банки мають суттєві недоліки і якщо ці недоліки не будуть виправлені за обґрунтовано визначений для цього час, то вони призведуть до значних проблем, пов'язаних з платоспроможністю та ліквідністю. У такій ситуації служба банківського нагляду має надати чіткі вказівки керівництву банку щодо подолання існуючих проблем.
«4» або «5»	Банки, які отримали комплексну рейтингову оцінку мають серйозні проблеми, що вимагають ретельного нагляду і спеціальних оздоровчих заходів. Такі комплексні рейтингові оцінки вказують на те, що загальна платоспроможність банку під загрозою, потрібні негайні конкретні дії служби банківського нагляду, не виключаючи можливості примусової реорганізації та ліквідації.

У міжнародній практиці застосовується також американська система моніторингу фінансових організацій SEER (System for Estimating Examination Ratings), більше відома під назвою FIMS (Financial Institution Monitoring System). Це комплексна методика дистанційного аналізу та контролю з точки зору набору показників, їхньої динаміки, відбору статистично значущих коефіцієнтів, математичного апарату дослідження. FIMS дає дві оцінки стану банку, що базуються на різних економетричних моделях, – рейтинг (FIMS rating) та бал ризикованості (FIMS risk rank). Рейтинг FIMS дає оцінку поточного стану банку, а ранг ризикованості FIMS – це довгострокова оцінка очікуваного стану банку. У цих моделях підвищена увага приділяється індивідуальним показникам роботи банку і менша – показникам, що характеризують стан банку порівняно з іншими близькими за величиною активів банками. Крім того, в модель рейтинг FIMS інкорпорує результати останнього доступного інспектування “на місцях” [5].

Сильною стороною системи FIMS є її гнучкість. Коефіцієнти пояснюючих показників змінюються щоквартально, відображаючи мінливі умови функціонування банківського сектору. У системі передбачена також можливість без серйозного доопрацювання математичного забезпечення замінювати одні пояснюючі показники іншими, якщо в цьому виникає необхідність [7].

Також варті уваги методи оцінювання фінансової стійкості банків провідних європейських країн. Банк Англії, наприклад, аналізує стан банківської системи та прогнозує фінансову стійкість за допомогою методик RATE (Risk Assessment, Tools of Supervision and Evaluation) та TRAM (Trigger Ratio Adjustment Mechanism). За цими методиками аналізуються не лише дані щодо діяльності банків та фінансових компаній, а й низка макроекономічних показників, які характеризують стан грошово-кредитного ринку, платіжного балансу, рівень заощаджень та інвестицій [8].

З 1993 року Банк Італії застосовує методику ПЕТРОЛ (PATROL), на основі якої розраховують

п'ять компонентів: достатність капіталу, прибутковість, якість кредитів, організація, ліквідність. Методика застосовується як звичайний аналіз розривів в умовах статичної еволюції. Найважливішим є те, що система ПЕТРОЛ, окрім визначення поточного стану банківської системи, також імітує вплив таких зовнішніх шоків, як несподіваний відплив депозитів і зростання питомої ваги простроченої заборгованості [5].

Отже, проведений аналіз зарубіжних методик оцінки фінансової стабільності банків та узагальнення закордонної практики побудови рейтингових систем оцінки надійності фінансових установ дали змогу виявити такі спільні характерні риси:

- врахування банківських ризиків при аналізі й оцінці фінансової стабільності банку;
- поєднання аналізу та оцінки поточного фінансового стану кредитної організації з прогнозом на майбутнє;
- поєднання оцінки фінансового стану банку з аналізом діяльності контролюючих органів відносно проблемних банків [7].

Національний банк України здійснює рейтингову оцінку банків за американською системою CAMELS. Проте НБУ не розголошує інформацію про результати рейтингової оцінки, оскільки цим може викликати непотрібний ажіотаж серед клієнтів тих банків, які на певний момент матимуть відносно низький рейтинг. Крім цього, для забезпечення стійкості банків НБУ постійно контролює ризики в їх діяльності на основі обов'язкових економічних нормативів, визначених Інструкцією НБУ “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” [9].

Крім Національного банку, оцінювання фінансової стійкості суб'єктів банківського сектору України проводять й інші організації, які в основному складають рейтинги надійності банків, ґрунтуючись на загальнодоступній інформації. До найпопулярніших рейтингів належать: рейтинг привабливості банків для вкладників (журнал “Економічна правда”), рейтинг фінансової стійкості банків (рейтингове агентство “Кредит-рейтинг”),

інформаційно-аналітичний Інтернет-проект “Вкладчик.In.UA”, рейтинг надійності банків (рейтингове агентство “Експерт-рейтинг”) та інші.

Завершуючи розгляд вітчизняної практики оцінювання фінансової стійкості банків рейтинго-

вими агентствами, можна навести порівняльну характеристику українських та зарубіжних методик (табл. 3) [9].

Таблиця 3

Порівняльна характеристика методик оцінювання фінансової стійкості банків у практиці України та зарубіжних країн

Критерії	Вітчизняна практика	Практика зарубіжних країн
Оцінні показники	Групи аналітичних показників визначені не досить чітко; широке коло можливих критеріїв оцінки та граничних значень показників	Найважливіші показники діяльності банків та їх оцінні критерії чітко визначені; можливість оцінювання динамічної зміни показників і наявність їх нормативних та граничних значень
Врахування ризику	Майже повна відсутність системи врахування ризику при рейтинговому оцінюванні	Всебічне врахування ризикових факторів на різних сегментах ринку з використанням чітких показників
Механізм ранжування банків	Проведення рейтингової оцінки з урахуванням присвоєного рангу НБУ	Дотримання ранжування банків відповідно до присвоєного рейтингу
Використання даних для проведення аналізу	Обмеження спектра внутрішньої інформації, використання переважно зовнішньої	Використання зовнішньої і внутрішньої інформації

Проведене дослідження говорить про те, що можна лише визначити дві основні форми оцінювання фінансової стійкості банку: по-перше, прямий контроль (регулювання) або обов’язкове оцінювання; по-друге, саморегулювання або ініціативне оцінювання діяльності.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок, варто звернути увагу на те, що основним недоліком усіх вище проаналізованих систем є те, що кожна з них не може гарантувати абсолютну надійність та ефективність банківської установи (впливають такі фактори, як непередбачуваність економіки, нестабільна політична ситуація як у світі, так і в країні), тому у всіх систем та методик немає шансу стовідсотково спрогнозувати. Жодна з систем не є універсальною.

В Україні, усі отримані результати та дані зарубіжної науки можна застосовувати лише на рівні ідей, але самим раціональним та доцільним було б використання саме стрес-тестування, але не на макрорівні, а на рівні банківської установи, тому що застосовуючи саме такий вид управління фінансовою стійкістю банку, ми зможемо спрогнозувати банківські ризики, виявити слабкі сторони. Для реалізації стрес-тесту на рівні банку потрібно розробити модель його проведення, яка б включала всі фактори, що впливають на фінансовий стан банку.

Список використаних джерел

10. Вовчак О.Д. Кредит і банківська справа; підручник / О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин. – 2008. – 564 с.

11. Андреев И. Критерии конкурентоспособности однородных банковских услуг / И. Андреев // Маркетинг. – 2009. – С. 145-148.

12. Лаврушин О.И. Управление деятельностью коммерческого банка / О.И. Лаврушин. – М.: Юристь. – 2002. – 688 с.

13. Майба В.В. Рейтингове оцінювання фінансової стійкості комерційних банків / В.В. Майба // Ефективна економіка. – 2010. – № 5 – С. 48-65.

14. Турчин Н.Б. Зарубіжні рейтингові системи оцінки банківської діяльності та їх особливості // Наука й економіка. – 2008. – № 3 (11). – С. 90-94.

15. Савченко Т. Публічна система комплексної оцінки діяльності банків, як інструмент підвищення якості інформації про банки / Т. Савченко // Вісник НБУ. – 2006. – № 10. – С. 40-45.

16. Стефанишина А. Характеристика та аналіз методик оцінювання фінансової стійкості банків України та зарубіжжя / А. Стефанишина // Вісник НБУ. – 2010. – № 11. – С. 62-66

17. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework. Basel Committee on Banking Supervision. – Basel. – Updated November 2005 [Електронний ресурс] // Режим доступу : www.bis.org.

18. Постанова Національного банку України “Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні” № 368 від 28.08.2001 [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.rada.gov.ua.